

Олександр МАЙОРОВ

ЗВІСТКА НИКОЛО ДА КАЛЬВІ, КАПЕЛАНА ПАПИ ІНОКЕНТІЯ IV, ПРО КОРОНАЦІЮ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА

Наведено відомості про коронацію галицько-волинського князя Данила Романовича з Життєпису папи Інокентія IV, який у середині XIII ст. уклав його капелан Ніколо да Кальві, єпископ Ассізі.

Ключові слова: *галицько-волинський князь Данило Романович, коронація, Ніколо да Кальві.*

У зв'язку з 700-річчям коронації Данила Романовича, яке 1953 р. широко відзначила українська діаспора, в літературі вперше поставлено питання про існування автентичних документів Римської курії, що підтверджують цей знаменний факт. На ювілейній конференції Наукового товариства імені Тараса Шевченка в Римі зі спеціальною доповіддю “Проблема коронації Данила” виступив відомий церковний історик і археограф, протоархимандрит Василіанського чину о. Атанасій Григорій Великий (1918–1982), який підготував до ювілею публікацію найповнішого зведення документів римських пап, що стосуються історії України¹.

У доповіді о. Атанасій Великий зазначив, що в Апостольському секретному архіві Ватикану, де він пропрацював багато років, немає жодного документа, що підтверджує прийняття рішення про коронацію Данила і про надання йому королівської корони або інших інсигній.

Такий висновок історик зробив на підставі вивчення матеріалів 22-го тому Регістру папських послань з листами Інокентія IV (Archivum Secretum Apostolicum Vaticanum. Registra Vaticana. Vol. XXII). У цьому фоліанті збереглися копії документів, які на початку XVII ст. зробив архіваріус Римської курії Джованні Леончіні, – відомих нині послань понтифіка до Русі та інших країн Східної Європи, серед них – документів, що стосуються коронації литовського князя Міндовга у 1251 р.²

¹ У 1953 р. був надрукований перший том цього видання: *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075–1953) / Collegit, introductione et adnotationibus auxit Athanasius G. Welykuj.* – Romae, 1953. – Т. 1 (1075–1700).

² *Великий А. Г.* Проблема коронації Данила // *Корона Данила Романовича. 1253–1953* рр. Доповіді Римської сесії II наукової конференції Наукового товариства імені Шевченка (Рим, 18 грудня 1953 р.). – Рим; Париж; Мюнхен, 1955 (Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. 164). – С. 95–96.

Оскільки фоліант Д. Леончіні не має ніяких слідів пізніших маніпуляцій з аркушами із текстами документів, о. Атанасій запропонував висновок, що на початку XVII ст. у Ватиканському архіві вже не було документа, здатного підтвердити коронацію Данила³.

Археографічні дослідження у Ватиканському архіві спонукали історика до висновку про те, що в 1253 р. ніякої офіційної коронації не могло бути. Були лише багаторічні переговори руського князя з папою, з нагоди яких і виникла легенда про коронацію, відображена і в Галицько-Волинському літописі⁴. У листах Інокентій IV називав Данила і його брата Василька “королями” задовго до гаданої коронації, – починаючи від першого звернення до них – 1246 р. Цей факт, на думку о. Атанасія Великого, свідчить про спадкоємність королівського титулу руських князів, одержаного ще за часів князя Володимира Святославича. У 1075 р. папа Григорій VII називав “королем” вигнаного з Русі київського князя Ізяслава Ярославича, а його синові Ярополку передав корону як “звичайний подарунок”, що мало свідчити про особисту прихильність понтифіка. Щось подібне, на думку історика, було і 1253 р. з Данилом Романовичем⁵.

Погляди о. Атанасія на коронацію князя Данила знайшли продовження у працях деяких сучасних авторів. На сурогатності коронації, а також на отриманих королівських регаліях наголосив Микола Котляр: “Неважко переконатися, що йшлося не про справжню велику корону, але тільки про вінець (так звану “стемму” – смужку золота з кількома поперечинами). Такі стемми Інокентій IV, його попередники і наступники роздавали десятками, щоб тільки просунути католицизм якомога далі у християнському світі. Зокрема, був коронований стеммою й сусід Данила, литовський князь Мендовг. Отож, не варто захоплюватися коронацією Данила Романовича, як це звичайно роблять ура-патріотичні та малоосвічені дилетанти”⁶.

Але як тоді бути із повідомленням літопису, що папські послы прибули до Данила, “носяще венець, и скипетрь, и короуноу, еже наречеть королевський сань”⁷? Адже це пряме і виразне свідчення, що поряд із вінцем або стеммою Інокентій IV надіслав Данилові також корону і скипетр. Літописець спеціально пояснює їх як – знаки королівського сану, королівськими інсигніями, які ніяк не випало би сприймати якимось “приватним сувеніром”.

Прийняття королівських відзнак у літописі зображено як урочистий церковно-державний акт, проведений з дотриманням передбаченого офіційного церемоніалу: “Онъ же [Данило – О. М.] венець от Бога прия, от церкве святыхъ апостоль, и

³ Великий А. Г. Проблема коронації... – С. 96.

⁴ Там само. – С. 95.

⁵ Там само. – С. 97–104.

⁶ Котляр М. Ф. Данило Галицький. Біографічний нарис. – Київ, 2002. – С. 304. Див. також: Его же. Даниил, князь Галицкий. Документальное повествование. – Санкт-Петербург, 2008. – С. 288.

⁷ Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – Москва, 1998. – Т. 2. – Стб. 826.

от стола святого Петра, и от отца своего папы Некентия [Інокентія IV – *О. М.*], и от всех епископовъ своихъ”⁸.

Запідозрити літописця в тому, що він вигадав історію про офіційну коронацію Данила Романовича, також неможливо. Історикам вже давно відомо, що про коронацію Данила в 1253 р. згадує незалежне від Галицько-Волинського літопису польське джерело, – так звані *Аннали Красиньських*, – компіляція XVI ст., що на думку Августа Бельовського, у своїй основі виводиться від втрачених *Анналів краківського капітулу*, один із списків яких у середині XIII ст. подаровано папі Інокентію IV. У цих *анналах* записано: “Року Божого 1253 Данило, князь Русі, коронувався королем”⁹.

У нашому розпорядженні є ще одне свідчення про коронацію Данила безпосереднього найближчого оточення понтифіка. Це свідчення не знайшло поки належної оцінки серед дослідників.

1715 р. в Парижі опубліковано виявлений у Королівській бібліотеці (*Bibliotheca regia. Codex 1488*) список Життєпису папи Інокентія IV, складеного в середині XIII ст. Автором цього відкриття був видатний французький історик і археограф Етьєн Балюз, відомий також як Стефан Балюзіус (*Stephanus Baluzius*) (1630–1718), професор канонічного права в Сорбонні та особистий бібліотекар міністра фінансів Жана Батіста Кольбера. Він зібрав і видав сотні середньовічних документів, насамперед з історії Католицької Церкви. Життєпис Інокентія IV Е. Балюз вмістив у сьомій книзі своїх творів¹⁰, звідкіля його запозичив Людовіко Антоніо Мураторі (1672–1750): нині він відомий, здебільша, за італійським перевиданням 1723 р.¹¹

Життєпис Інокентія IV – добре відома пам’ятка середньовічної літератури, яка неодноразово привертала увагу дослідників. Її ідейний зміст полягає у викритті імператора Фрідріха II і виправданні заходів, вжитих проти нього папою, що робить з викладу своєрідний “антиштауфенівський маніфест”¹².

⁸ Ипатьевская летопись. – Стб. 827.

⁹ *Rocznik Krasin'skich* / Ed. A. Bielowski // *Monumenta Poloniae Historica*. – Lwów, 1878. – Т. III. – P. 132.

¹⁰ *Vita Innocentii Papae IV. Scripta a Fratre Nicolao de Curbio Ordinis Minorum, postmodum Episcopo Asisinarensi* // *Stephani Baluzii miscellaneorum liber septimus: hoc est, collectio veterum monumentorum quæ hactenus latuerant in variis codicibus ac bibliothecis*. – Parisiis, 1715. – P. 353–405. Текст передруковано у перевиданні творів Е. Балюза: *Vita Innocentii Papae IV. Scripta a Fratre Nicolao de Curbio Ordinis Minorum, postmodum Episcopo Asisinarensi* // *Stephani Baluzii Miscellanea novo ordine digesta et non paucis ineditis monumentis opportunisque animadversionibus aucta opera ac studio Loannis Dominici Mansi*. – Lucca, 1761. – Т. I.

¹¹ *Vita Innocentii Papae IV. Scripta a Fratre Nicolao de Curbio Ordinis Minorum, postmodum Episcopo Asisinarensi* [Ex Stephano Baluzio] // *Rerum Italicarum Scriptores* / Ed. L. A. Muratori. – Mediolani, 1723. – Vol. III, Parte I. – P. 592.

¹² Див.: *Pagnotti F.* Niccolò da Calvi e la sua Vita à Innocenzo IV con una breve introduzione sulla istoriografia pontificia dei secoli XIII e XIV // *Archivio della Società Romana di storia patria*. – Roma, 1898. – Vol. 21. – P. 7–120; *Vogel P.* Nikolaus von Calvi und seine Lebensbeschreibung des Papstes Innozenz IV. – Münster, 1939.

Як впливає зі збереженого заголовка, автором Життєпису був францисканець Ніколо да Кальві (Niccolò da Calvi), відомий також як Микола з Курбіо (Nicolaus de Curbio). Уродженець містечка Кальві дель Умбрія, він у ранньому віці прийняв чернецтво, входив до найближчого оточення папи Інокентія і навіть виконував обов'язки його духівника (особистого капелана). У 1250 р. Ніколо да Кальві призначено єпископом Ассізі, де він займав кафедру аж до смерті (1273). Його перебування на єпархії відзначене будівництвом нових міських стін, завершених близько 1260 р. Ставши єпископом, Ніколо, як і раніше, більшість часу перебував при папі, готуючи матеріали для його Життєпису, складеного невдовзі після кончини понтифіка (1254)¹³.

У розділі XVII Життєпису Інокентія IV “Про те, як папа відправляв послів до різних народів” (Quod Papa misit nuntios ad diversas gentes) читаємо: “До руських, що надіслали до Римської курії своє урочисте посольство, [папа] також послав свого легата, через якого вони були проінструктовані і поінформовані про католицьку віру зі збереженням грецьких звичаїв та обрядів, посланий же був пан Альберт, архієпископ Лівонії і Пруссії. Згодом до [руського] короля від Апостольського Престолу відбув легатом пан абат з Мазаріо, який його ж і коронував”¹⁴.

У наведеному уривку йдеться, безсумнівно, про обмін посольствами між римським папою і галицько-волинським князем Данилом Романовичем.

Про посольство Данила до папи відомо також з листа Інокентія IV до майнцького архієпископа від 13 вересня 1247 р. У ньому понтифік пропонував відзначити заслуги якогось клірика Гецелона з Вільсторфа, що сприяв встановленню контактів із Данилом Романовичем. Далі згадується про посольство, яке князь відрядив до папи для переговорів. У його складі названі абат Григорій і два домініканці, позначені ініціалами: “Григорій, абат з гори святого Даниїла, і брати Г. і А. з ордену Братів Проповідників, улюбленого во Христі сина Данила, короля Русі, посланці”¹⁵.

¹³ Докладніше див.: *D'Acunto N. La cattedra scomoda. Niccolò da Calvi, frate Minore e vescovo di Assisi (1250–1273) // Il difficile mestiere di vescovo (secoli X–XIV).* – Verona, 2000 (Quaderni di storia religiosa. – Т. 7). – P. 189–216; *Ejusd. Assisi nel Medio Evo. Scritti di storia ecclesiastica a civile.* – Assisi, 2002. – P. 207–235.

¹⁴ “At Rutenos quoque, qui ad Romanam curiam suos solemnes nuntios destinarunt ut eis Legatum mitteret, per quem instruerentur et informarentur in fide catholica, cum more Graecorum et ritu viverent, missus est Dominus Albertus Archiepiscopus Livoniae et Prussiae. Ubi quidem ad Regem subsequenter ab apostolica sede Legatus missus Dominus Abbas de Mazarario, qui coronavit eundem”: Stephani Baluzii miscellaneorum liber septimus. – P. 369. Див. також: Stephani Baluzii Miscellanea novo ordine digesta... – Т. 1. – P. 198; *Rerum Italicarum Scriptores.* – Vol. III, Parte 1. – P. 592 ε.

¹⁵ “Gregorii abbatis de monte sancti Danielis et fratrum H. et A. de ordine fratrum Praedicatorum carissimi in Christo filii Danielis regis Russiae nuntiorum”: *Historia Russiae Monumenta / Ab. A. J. Turgenev.* – St. Petropoli, 1841. – Т. 1. – Nr 75; *Regesta Pontificum Romanorum inde ab A. post Christum natum MCXCVIII ad A. MCCCIV / Ed. A. Potthast.* – Berolini, 1875. – Т. 2. – Nr. 12689.

Мабуть, згаданим абатом Григорієм був ігумен монастиря святого Даниїла поблизу Угровська, відомого за Галицько-Волинським літописом. Тут свого часу прийняв постриг і перебував на верненні до православ'я литовський князь Войшелк: “Воишелкъ иде до Оугровьска в манастырь ко святомуу Данилю, и взя на ся чернечькии порты, и поча житии в манастыре”¹⁶. Залишки цього монастиря нещодавно виявили археологи на правому березі Західного Бугу в районі села Новоугрузьке Любомльського району Волинської області¹⁷.

У відповідь на руське посольство папа, за словами Ніколо да Кальві, послав до Данила двох осіб. Першим був архієпископ Арма (Ірландія) Альберт Суербеер (близько 1200–1273), який рішуче підтримав Інокентія IV на Ліонському соборі (1245), коли той оголосив про позбавлення влади німецького імператора Фрідріха II. Незабаром після цього Альберта призначено архієпископом Пруссії, Лівонії та Естонії, а також легатом до Готланду, Голштейну, Рюгену і на Русь, 1246 р. він очолив Любекську єпархію, а 1253 р. став архієпископом Риги¹⁸.

З ідентифікацією другого легата, названого в публікації життєпису “абатом з Мазаріо”, також не виникає серйозних ускладнень, оскільки, за словами папського біографа, цей посол коронував руського князя. З розповіді Галицько-Волинського літопису про коронацію Данила відомо, що королівські регалії привіз папський легат Опізо (“Описа же приде, венець нося”), він же і домігся від князя згоди на коронацію¹⁹.

З документів папської курії середини XIII ст., а також інших джерел відомо, що в 1245 р. Інокентій IV відіслав до Пруссії і Польщі легата Опізо з Мезано, який мав змінити раніше відряджених туди легатів Вільгельма (відкликаного до Риму 1244 р. та призначеного кардиналом) і Генріха. Опізо походив зі знатного роду Маласпіна з П'яченци, був папським нотаріусом, а потім став абатом заснованого у IX ст. бенедиктинського монастиря святого Павла в Мезано (нині – невелике селище Меззано Скотті ді Боббіо – Mezzano Scotti di Bobbio – у провінції П'яченца)²⁰.

Опізо двічі виконував обов'язки легата в Пруссії і Польщі: у 1245–1246 і 1253–1254 рр. Під час другої легації його повноваження поширювалися також на руські землі. З джерел відомо про перебування Опізо в Польщі восени 1253 – на

¹⁶ Ипатьевская летопись. – Стб. 867.

¹⁷ Найдокладніше про угровський монастир святого Даниїла див.: *Майоров А.* О происхождении имени и уточнении даты рождения Даниила Галицкого // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Львів, 2011. – Вип. 20: *Actes testantibus.* Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича – С. 456–459.

¹⁸ Докладніше див.: *Selart A.* Riia peapiiskop Albert Suerbeer ja Descriptiones terrarum // *Tuna: ajalookultuuri ajakiri.* – Tallinn, 2002. – Nr. 2. – S. 11–21. Див. також: *Bautz Fr. W.* Albert II. Suerbeer // *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon / Bearb. und hrsg. von Fr. W. Bautz.* – Hamm, 1975. – Bd. 1. – Sp. 84.

¹⁹ Ипатьевская летопись. – Стб. 827.

²⁰ Див.: *Nasalli Rocca E.* Il monastero del Mezzano di Piacenza e l'abate Obizzo (sec. XIII) // *Benedictina.* – Roma, 1956. – Т. 10.

весні 1254 р. Легат побував тоді у Влоцлавку, Вроцлаві, а також Кракові, де брав участь в урочистостях з нагоди канонізації святого Станіслава²¹.

У тексті Життєпису папи Інокентія IV, який опублікував Е. Балюз, очевидно, сталася якась помилка, що виникла, ймовірно, при переписуванні манускрипту: другий посол папи, який коронував руського князя, названий тут *абатом з Мазаріо* (Mazario). Ця неточність була зауважена й усунута в пізніших виданнях, де, поряд із назвою абатства за списком Е. Балюза, наведено варіант, відомий з інших середньовічних джерел – Mezano²².

Отже, звітка Ніколо да Кальві – особи з найближчого оточення папи – важливе сучасне, зі самої епохи підтвердження факту офіційної коронації Данила Романовича, яку здійснив легат Інокентія IV Опізо з Мезано. Вона не тільки компенсує відсутність відповідних матеріалів у знаному Регістрі папських документів Ватиканського архіву, а й повністю підтверджує відомості про коронацію, збережені у Галицько-Волинському літописі.

Alexander Maiorov. INFORMATION NICOLO DA CALVI, OF POPE INNOCENT IV ON CORONATION OF GALICIA-VOLYN PRINCE DANIEL ROMANOVICH

The article gives information about the coronation of Galicia-Volyn Prince Daniel Romanovich of the Lives of Pope Innocent IV, compiled in the mid 13 th century Niccolo da Calvi, the Bishop of Assisi.

Key words: Galicia-Volyn Prince Daniel Romanovich, coronation, Nicolo da Calvi.

Санкт-Петербурзький державний університет

²¹ Див.: *Gołqb K. Opat Obizo i jego legacje // Nasza przeszłość: Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce.* – Kraków, 1959. – Т. 10. – С. 113–142.

²² Див., наприклад: *Scriptores rerum Prussicarum: die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft / Ed. T. Hirsch, M. Toeppen, E. Strehlke.* – Leipzig, 1863. – Т. 2. – P. 134.